

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historicolitteraria 20 (2020)

ISSN 2081-1853

DOI 10.24917/20811853.20.10

Mieczysław Mejor

ORCID 0000-0002-6236-9618

Instytut Badań Literackich PAN

Metoda wydawnicza Brygidy Kürbis¹

Brygida Kürbis miała to szczęście, że u progu kariery naukowej, wychodząc z seminarium znakomitego mediewisty profesora Kazimierza Tymienieckiego, w latach pięćdziesiątych minionego wieku związała się ze środowiskiem naukowym skupionym wokół redakcji *Monumenta Poloniae Historica* w Pracowni Edytorstwa Instytutu Historii PAN². Wcześniej też rozpoczęła współpracę, od pierwszego numeru, z nowo powstałym wówczas czasopismem „Studia Źródłoznawcze”, którego następnie przez wiele lat była redaktorem³. W pierwszym numerze opublikowała ważny artykuł, będący jej programowym wystąpieniem w kwestiach edytorstwa naukowego: *Osiągnięcia i postulaty w zakresie metody wydawniczej źródeł historycznych*⁴.

Tak więc od początku swej pracy zawodowej miała możliwość uczestniczenia w ważnych, o znaczeniu historycznym, przedsięwzięciach edytorskich oraz mogła współtworzyć nowe zasady wydawnicze, które wprowadzane były zaraz w życie w nowej serii *Pomników dziejowych Polski* (MPH. Series Nova). Na format naukowy uczoney o randze międzynarodowej wpłynął także udział w pracach polskiego komitetu redakcyjnego *Repertorium fontium historiae medii aevi*⁵. Dzięki nawiązaniu

¹ Tekst przygotowany był na konferencję „Droga naukowa Brygidy Kürbis. Od krytyki źródeł historycznych do źródłoznawstwa”, Poznań, 24–25.11.2016, ale z przyczyn losowych nie został wygłoszony.

² Bardziej szczegółowe omówienie naukowego życiorysu B. Kürbis zob.: J. Krzyżaniakowa, *Brygida Kürbis (11 IX 1921 – 5 XI 2001)*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 39, 2001, s. 1–6; R. Witkowski, *Brygida Kürbis (1921–2001)*, [w:] B. Kürbis, *Cztery eseje o źródłoznawstwie*, wstęp i dobór tekstów R. Witkowski, Poznań 2007, s. 9–35.

³ Współredagowała „Studia Źródłoznawcze”, najpierw jako sekretarz redakcji, następnie redaktor, od nr 1 (1957 r.) do 35 (1997 r.), z Aleksandrem Gieysztozem, Gerardem Labudą, Ryszardem Walczakiem i Danutą Zydorek.

⁴ *Osiągnięcia i postulaty w zakresie metodyki wydawania źródeł historycznych*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 53–87.

⁵ Zawiązane w 1953 roku jako kontynuacja i rozwinięcie *Bibliotheca historica medii aevi* Augusta Potthasta, od 1954 roku wydawane przez główny komitet w Istituto Storico Italiano per il Medioevo w Rzymie z udziałem kilkudziesięciu komitetów narodowych.

wówczas międzynarodowych kontaktów możliwe były wyjazdy i praca nad rękopisami w europejskich bibliotekach.

Brygida Kürbis założyła w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jednostkę, początkowo od 1969 roku funkcjonującą pod nazwą Zakładu Historii Kultury i Źródłoznawstwa, podporządkowaną organizacyjnie Katedrze Historii Średniowiecza. Następnie zakład, już jako samodzielna jednostka, działał pod nazwą Zakładu Nauk Pomocniczych Historii. Wreszcie w 1982 roku przemianowany został, zgodnie z intencjami założycielki, w Zakład Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii. Kierowała nim do 1993 roku.

W tym zestawieniu naukowych jednostek w nazwach „źródłoznawstwo” i „nauki pomocnicze” uwidacznia się ewolucja, nie tyle ilustrująca metamorfozy administracyjno-organizacyjne, ile zrozumienie Brygidy Kürbis dla emancypacji źródłoznawstwa spośród nauk pomocniczych historii jako samodzielnej i wszechstronnej metody analizy historycznej źródeł.

Uczona poszerzyła znaczenie nauki o źródłach historycznych, wychodząc z założenia, że krytyka formy i treści źródła pisanego jest ze sobą ściśle powiązana, wzajemnie się warunkuje, i dlatego istnieje potrzeba dokładniejszego badania przekazów. Taka droga postępowania badawczego stanowi podstawę edytorstwa naukowego, to znaczy metody dochodzenia do poprawnego tekstu, jego analizy i komentarza, a także nowoczesnej techniki wydawniczej⁶.

Założenia teoretyczne dla edytorstwa i techniki wydawania średniowiecznych źródeł pisanych wyłożyła w artykułach na temat źródłoznawstwa i metod edytorskich⁷. Autorka postulowała i w praktyce starała się stosować zasady wydawnicze oparte na osiągnięciach współczesnego źródłoznawstwa w zakresie kodykologii, paleografii, badań nad społeczną i funkcjonalną rolą kodeksu i samego tekstu. W realizacji te założenia podlegały pewnym modyfikacjom i były omawiane przez uczoną przy okazji jej własnych edycji dla *Pomników dziejowych Polski*⁸, a także w tomach

⁶ O ewolucji poglądów B. Kürbis na istotę i zasady źródłoznawstwa zob. szczegółowy artykuł: E. Skibiński, *Projekt źródłoznawstwa według Brygidy Kürbis*, „Historia Slavorum Occidentis”, t. 1(2): 2012, s. 11–21; najważniejsze wypowiedzi uczonej na ten temat są zebrane w: B. Kürbis, *Cztery eseje o źródłoznawstwie*, wstęp i dobór tekstów R. Witkowski, Poznań 2007.

⁷ Zob.: *Osiągnięcia i postulaty...* dz. cyt., s. 53–87; B. Kürbis, G. Labuda, *Nowa seria Monumenta Poloniae Historica*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 209–218; B. Kürbis, *O źródłoznawczej interpretacji kodeksu średniowiecznego*, [w:] *Materiały biblioteczne z konferencji organizowanych w latach 1963–1968 przez Biuro Wydawnictw i Bibliotek PAN*, Wrocław 1971, s. 233–244 (przedruk w: B. Kürbis, *Cztery eseje...*, dz. cyt., s. 38–55); B. Kürbis, *O założeniach i metodzie edycji historycznych i literackich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, t. 9: 1973, s. 201–223 (przedruk w: B. Kürbis, *Cztery eseje...*, dz. cyt., s. 56–88); B. Kürbis, *Metody źródłoznawcze wczoraj i dziś*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 24: 1979, s. 83–96 (przedruk w: B. Kürbis, *Cztery eseje...*, dz. cyt., s. 104–119).

⁸ *Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, G. Labuda, J. Luciński i R. Walczak, Warszawa 1962 (*Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. 6); *Kronika wielkopolska*, wyd. i koment. B. Kürbis,

założonej przez nią serii *Monumenta Sacra Polonorum*, wydawanej przez Polską Akademię Umiejętności⁹. Garść cennych uwag znajdziemy również w licznych recenzjach, publikowanych głównie na łamach „Studiów Źródłoznawczych”, a odnoszących się do edycji tekstów średniowiecznych¹⁰. Są to szczegółowe propozycje zmian zarówno w metodzie edytorskiej, jak i w technice wydawniczej (na przykład dotyczą zbyt niewolniczej zdaniem autorki transliteracji tekstu oryginalnego, układu indeksów i zawartości indeksów leksykalnych, w tym uwzględniania wariantów graficznych słów zawartych w różnych rękopisach itp.)¹¹. Próbkę możliwości edytorskich i interpretacyjnych zabytków epigrafii średniowiecznej dała, omawiając problematykę tekstologiczną i interpretacyjną tak zwanego Epitafium Bolesława Chrobrego oraz przy okazji wydania Epitafium gnieźnieńskiego¹².

W opublikowanym w pierwszym tomie „Studiów Źródłoznawczych” w 1957 roku artykule pod tytułem *Nowa seria Monumenta Poloniae Historica* uczona we współpracy z Gerardem Labudą przedstawiła szereg uwag na temat dotychczasowych osiągnięć edytorskich dziewiętnastowiecznej serii, krytycznie odnosząc się do metod wydawniczych Augusta Bielowskiego. Między innymi autorzy postulowali zdecydowane zerwanie z powszechnie stosowaną w dziewiętnastowiecznym edytorstwie źródeł historycznych praktyką opierania edycji na jednym, względnie na dwóch–trzech rękopisach, spośród których wybierano najlepszy pod względem językowym – *codex optimus*. Na zmianę zasługiwała także metoda poprawiania tekstu

Warszawa 1970 (*Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. 8); *Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*, wyd. przygot. K. Maleczyński, tekst przejrzeni, wstęp i komentarze uzupełnili B. Kürbis i R. Walczak, Warszawa 1971 (*Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. 9, cz. 1).

⁹ Serię zainicjowała swoją edycją Kodeksu Matyldy (*Kodeks Matyldy. Księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi*, *Monumenta Sacra Polonorum*, t. 1, Kraków 2000). Już po jej śmierci ukazał się drukiem kolejny tom: *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario. Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. M.H. Malewicz i B. Kürbis, oprac. B. Kürbis przy współudziale D. Leśniewskiej i P. Stróżyka, Kraków 2002 (*Monumenta Sacra Polonorum*, t. 2), oraz częściowo przygotowany przez nią tom *Kazania na różne dni postne i inne teksty z kodeksu krakowskiego 140 (43)*, wyd. B. Kürbis, J. Wolny i D. Zydorek, oprac. B. Kürbis i M. Sobieraj, Kraków 2010 (*Monumenta Sacra Polonorum*, t. 4).

¹⁰ W ponad 150 recenzjach i notatkach bibliograficznych duża część jest poświęcona edycjom tekstów, zob. bibliografię Uczzonej w: *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. I–XXVIII.

¹¹ Zob. recenzja: *Polskie wierszowane legendy średniowieczne*, wydali i opracowali S. Wierczyński i W. Kuraszkiewicz ze współudziałem A. Sławskiej, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962 (Biblioteka Pisarzy Polskich, seria A, nr 2), „*Studia Źródłoznawcze*”, t. 9: 1964, s. 176–177.

¹² B. Kürbis, *Epitafium Bolesława Chrobrego. Analiza literacka i historyczna*, „*Roczniki Historyczne*”, t. 55–56: 1989–1990, s. 95–132; też, *Pierwsza praca o inskrypcji nagrobkowej w Gnieźnie. Odkrycie inskrypcji nagrobkowej w katedrze gnieźnieńskiej*, „*Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*”, t. 6: 1960, nr 1, s. 557, ponownie wydanie w: *Inskrypcja nagrobna w katedrze gnieźnieńskiej z początku XI wieku*, [w:] *Christianitas et cultura Europae. Księga Jubileuszowa prof. Jerzego Kłoczowskiego*, cz. 1, red. H. Gapski, Lublin 1998, s. 551–566.

za pomocą własnych koniektur wydawcy bez ich sygnalizowania i bez odpowiedniego omówienia, uzasadniającego podjęte decyzje. Także za bezwzględny wymóg nowoczesnej edycji uznano tworzenie odpowiednich komentarzy, gdyż w pierwotnej serii MPH objaśnienia rzeczowe były bardzo ułomne lub w ogóle ich było brak. Poza tym słabą stroną tych wydań było zbyt niedokładne i ogólne opisywanie źródeł rękopiśmiennych (dziś w niektórych przypadkach już nieistniejących!) oraz – wynikające z przyzwyczajęń szkolnych – obciążenie tekstu łacińskiego nadmierną interpunkcją. Niedopuszczalne jest też ich zdaniem nadawanie średniowiecznym tekstom postaci klasycznej (względnie tak zwanej szkolnej pisowni). Także łacina jako język komentarzy powinna ustąpić miejsca polszczyźnie.

W artykule była mowa także o plusach i minusach tomów nowej powojennej serii (*Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich* wydana przez Tadeusza Kowalskiego i Józefa Widajewicza, *Gall Anonim* Karola Maleczyńskiego, *Cronica Petri comitis Poloniae* Mariana Plezi). Uczni Kürbis i Labuda wysunęli postulat, by podjąć szerszą dyskusję, jak powinny wyglądać nowe edycje w ramach drugiej serii MPH. Wyprzedzając wnioski z takiej dyskusji, podali kilka ogólnych wskazówek i uwag, niektóre zasługują na przypomnienie, gdyż wciąż zachowują aktualność:

- 1) wstępy nie powinny być polem dyskusji i polemik, by nie zatracaly charakteru ściśle informacyjnego;
- 2) wydawnictwa źródłowe przed ukazaniem się drukiem powinny być omówione „od strony metodycznej, jak i metodologicznej” w osobnej rozprawie w fachowym czasopiśmie;
- 3) aparat edycji niekiedy jest zbyt obciążony zbędnymi przypisami „odnoszącymi się do odmian i szczegółów graficznych tekstu” [to *à propos* wydania Galla przez K. Maleczyńskiego – M.M.], te szczegóły można omówić we wstępie;
- 4) razi brak reprodukcji przykładowych stron wykorzystywanych rękopisów, które mogłyby posłużyć do kontroli informacji podanych we wstępie;
- 5) „Tym różnym postulatом będzie mógł w przyszłości podołać tylko taki wydawca, który władając wszystkimi umiejętnościami metody filologicznej i historycznej, będzie mógł jednocześnie wykazać się znajomością podstaw syntezy historycznej. W praktyce coraz częściej winno dochodzić do tworzenia zespołów wydawniczych złożonych z filologa i historyka”¹³.

Już w tej wczesnej wypowiedzi zaznacza się charakterystyczne dla źródłoznawcy, jakim była Brygida Kürbis, zrozumienie dla graficznej i językowej postaci źródła pisanego. Zgodnie bowiem z jej poglądem na nowoczesne źródłoznawstwo nauka ta jawi się nie jako zbiór wiadomości o źródłach, lecz jako metoda analizy historycznej tekstu. Ta zaś wymagała rozpoznania nie tylko gramatycznej formy tekstu, lecz także graficznej, to znaczy metod pisowni użytych w istotnych przekazach tekstu. Pisownia, warianty zapisu niosą także pewne informacje, których

¹³ B. Kürbis, G. Labuda, *Nowa seria Monumenta...*, dz. cyt., s. 216.

źródłoznawca nie może pomijać. Autorka stawiała więc przed edytorem wymagania, które spełnić mogli tylko filolog i historyk we współpracy. Ten ostatni postulat brzmi dziś ważko, gdyż współdziałanie historyka-edytora i odpowiednio przygotowanego filologa w praktyce jest rzeczą trudną do spełnienia, głównie chyba z powodu braku odpowiednio przygotowanych filologów mediewistów¹⁴.

W artykule wybrzmiewa dobitniej zasadnicze pytanie, „jaki jest właściwie cel ich [wydawców – M.M.] pracy”. Autorzy zdają sobie sprawę, że osiągnięcie wydania-syntezy, w którym zarówno zmieniająca się postać tekstu w jego historycznych przekształceniach (glosy, przypiski, pisownia, zmiany redakcyjne) zostaje udokumentowana, jak i odtworzona będzie oryginalna, autorska jego postać, jest z różnych przyczyn trudne do zrealizowania. Stąd wniosek, że istnieje potrzeba tworzenia rozmaitych wydań, „o różnych aspektach badawczych, dokładnie sprecyzowanych”¹⁵.

W tym samym tomie „Studiów Źródłoznawczych” z 1957 roku opublikowano *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, opracowany przez Adama Wolffa. Niewątpliwie autor zainspirowany był rozwiązaniami wprowadzonymi w instrukcji wydawniczej Instytutu Badań Literackich z 1955 roku. W instrukcji Wolffa pojawiła się zasada sformułowana w zgodzie z uwagami wyrażonymi już w artykule Kürbis i Labudy o potrzebie zachowania historycznej postaci tekstu: „Odtwarzając w druku tekst łaciński na podstawie przekazu średniowiecznego, należy zachować w zasadzie wszelkie właściwości pisowni”. A więc nie tylko formy gramatyczne (nawet niekonsekwentnie stosowane), lecz także ortografia (pisownia), a nawet grafia (z pewnymi ograniczeniami) powinny być zachowane w edycji źródła.

Adam Wolff zwrócił szczególną uwagę, poza regułami transkrypcji, na przyjętą w instrukcji IBL-u zasadę dzielenia wydawnictw źródłowych na trzy kategorie: A, B i C, w zależności od celu i funkcji wydania oraz od tego, do kogo miało być ono skierowane. Od kategorii edycji uzależnione są szczegółowe reguły transliteracji, transkrypcji, zamieszczenie indeksów, reprodukcji tekstu, zakres objaśnień rzeczowych itp. Wychodząc naprzeciw postulatowi wyrażonemu przez Brygidę Kürbis i Gerarda Labudę na temat wydań „o różnych aspektach badawczych, dokładnie sprecyzowanych”, widząc praktyczną korzyść takiego rozwiązania, autor zalecał w swych zasadach, by wprowadzić podobne typy wydań źródeł historycznych:

- 1) typ A – wydawnictwa przeznaczone dla badaczy (z rozróżnieniem na wydania „zwykłe”, tj. z „transkrypcją zmodernizowaną”, oraz „specjalne”, tj. w podobieniu, z transliteracją lub „transkrypcją zmodernizowaną”);

¹⁴ O metodzie edycji historycznych i literackich autorka wypowiedziała się jeszcze raz po kilkunastu latach w 1973 roku w rozprawce *O założeniach i metodzie edycji historycznych i literackich* (zob. przypis 7). Uwagi te opatrzyła jednak charakterystycznym zastrzeżeniem, że stanowią one tylko uzupełnienie stwierdzeń zamieszczonych w artykule sprzed piętnastu lat: *Osiągnięcia i postulaty...*, dz. cyt., s. 53–87.

¹⁵ B. Kürbis, G. Labuda, *Nowa seria Monumenta...*, dz. cyt., s. 216.

- 2) typ B – popularnonaukowy, dla dydaktyki uniwersyteckiej, z transkrypcją, ograniczonym aparatem, ale rozszerzoną częścią przypisów rzeczowych; byłoby też dobrze dodawać równolegle, w razie wydawania tekstu w języku obcym (łacińskim), przekład na polski.

W rezultacie instrukcja IBL-u w odniesieniu do źródeł średniowiecznych odpowiada typowi A wydawnictw źródeł historycznych. W tym miejscu niech nam wolno będzie uczynić dygresję. Minęło bowiem kilkadziesiąt lat od sformułowania powyższych zasad, warunki pracy zmieniły się bardzo, sposób finansowania nauki jest zupełnie inny, grantowy, i trudno sobie wyobrazić ten luksus wydawania jednego tekstu w różnych wariantach wydawniczych A i B. Stąd zatem płynie wniosek, iż należy wydawać każdy tekst, niezależnie od kategorii edycji, na możliwie wysokim naukowym poziomie, gdyż kolejna okazja wydania (bardziej poprawnego, uzupełnionego?) szybko się nie nadarzy. Należałoby więc dołożyć starań, uwzględniając uwagi Brygidy Kürbis, by edycje źródeł były na poziomie wydawnictw typu A, opatrzone zawsze rzetelnym opisem źródeł, z porządną transliteracją i/lub transkrypcją, pełnym komentarzem rzeczowym, indeksami, zdjęciem oryginalnego tekstu, aby wydanie źródłowe zachowywało również pełną wartość dydaktyczną i dokumentacyjną.

Wspomniany typ edycji A, zwanych niekiedy dokumentacyjnymi, gdyż utrwalających graficzną postać tekstu, jest uzasadniony i możliwy w praktyce do wykonania zwłaszcza w przypadku, gdy dysponujemy jednym przekazem lub gdy wybieramy kodeks, który staje się podstawą edycji (*codex optimus*). Dlatego do *Instrukcji* Wolffa dołączono *Aneks* autorstwa Zofii Budkowej, Marii Friedbergerowej i Brygidy Kürbis, w którym sformułowano już nieco zmodyfikowane zasady wydawnicze pod nazwą *Instrukcja dla wydawnictw roczników polskich*¹⁶. Nakłada ona na wydawców między innymi obowiązek szczegółowego omówienia we wstępie właściwości ortograficznych i graficznych poszczególnych rękopisów stanowiących podstawę wydania. Sama zaś edycja oparta ma być na wybranym tekście z zachowaniem lekcji „rękopisu podstawowego” (chodzi o podstawę wydania w przypadku istnienia wielu piętnastowiecznych kopii), a także z zachowaniem osobliwości i niekonsekwencji jego pisowni:

III. Przypisy. [...]

A. Zakres. [...]

e) Warianty pisowni rpisów z XV w. uwzględniamy w zasadzie w słowiańskich imionach osób, w nazwach miejscowych oraz w wyrazach niełacińskich. Odmiany pisowni innych wyrazów związane z wymową, osobliwości gramatyczne (*astineret-abstineret, utranque-utramque*), występujące u poszczególnych pisarzy, a także używanie *y* zastępującego *i*, w zastępującego *uu* lub *vu*, greczyzmy i geminaty powinny być przytoczone i omówione w opisie rpisów. Wyjątkowo można podać jakieś specjalnie charakterystyczne warianty uzasadniające filiację rpisów¹⁷.

¹⁶ „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 182–184.

¹⁷ Z. Budkowa, M. Friedbergerowa, B. Kürbis, *Instrukcja dla wydawnictw roczników polskich*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 183.

Jak zatem wygląda realizacja w praktyce zasad wydawniczych w edycjach przygotowanych przez samą Brygidę Kürbis?

Wydanie *Roczników wielkopolskich* było jej *opus magnum*. Ukazało się ono w 1962 roku we współpracy z Gerardem Labudą, Jerzym Lucińskim i Ryszardem Walczakiem¹⁸. Edycja miała być praktyczną realizacją przepisów instrukcji i postulatów, wyrażanych w środowisku Pracowni Edytorskiej Instytutu Historii PAN. We wstępie opisano zatem szczegółowo wszystkie dziewięć rękopisów, które były podstawą wydania. Tekst edycji roczników został ułożony w wydaniu chronologicznie „w miarę stanu zachowania na podstawie wszystkich rękopisów”¹⁹. Wobec tego, że nie można było zrekonstruować oryginalnej pisowni roczników, zastosowano pisownię piętnastowieczną. Za rękopis *optimus* uznano **O** Ottobonianus (BAV, Ottob. lat. 2068), którego pisownia została powtórzona w edycji. W wyniku porównania z innymi rękopisami ujawniono odmienne w stosunku do **O** lekcje, które jako warianty odnotowano w przypisach filologicznych. Pominięto – jako nieistotne – zaznaczanie przestawnego szyku wyrazów i drobnych odchyień w grafii. Interpunkcję zmodernizowano zgodnie z regułami dzisiejszej polszczyzny, ale stosowano ją oszczędnie, by nie zaciemniać sensu tekstu. Wybrane karty rękopisów podano w reprodukcjach. W ten sposób spełniono wysuwane wcześniej w instrukcjach i dyskusjach dezyderaty. Wydanie *Roczników wielkopolskich* zostało ocenione bardzo wysoko²⁰. Antoni Gąsiorowski, poza zgłoszeniem drobnych poprawek rzeczowych w komentarzach, zwrócił uwagę między innymi na konieczność nawiązywania w tytułach tekstów wydawanych na nowo oraz w ich segmentacji do starych edycji, mocno już zakorzenionych w literaturze naukowej. Na tę kwestię nie zwrócono dotąd uwagi w instrukcjach wydawniczych. Chodzi o to, by zachowywać w kolejnych wydaniach ciągłość w nazewnictwie i podziale tekstów na części. Aby uniknąć nieporozumień, należy w edycji zamieszczać jeśli nie podwójną numerację w podziale na księgi i rozdziały, akapity itd., to przynajmniej konkordancje harmonizujące segmentację tekstu według starych i nowych wydań. Należy też dbać o wyraźniejsze łączenie nowych i używanych dawniej tytułów dzieł. Wszystko ma służyć wygodzie czytelników, nowe edycje mają ułatwiać korzystanie zarówno z tekstu, jak i ze starszej literatury oraz wydań.

Edycja *Kroniki wielkopolskiej* oparta jest na świadectwie dziewięciu rękopisów, spośród których trzy uznane były za najważniejsze (Ottobonianus, Roma, BVA, Ottob. lat. 2068; Królewiecki, Göttingen Staatliches Archivlager Ms 277; Sędziwoja z Czechła, Kraków, BCzart. 1310). W zgodzie z głoszonymi poglądami na istotę edycji krytycznych edytorka stwierdziła we wstępie: „wydanie niniejsze jest edycją rękopisów, a nie restytucją archetypu”, ponieważ „zastosowano te same zasady edytorskie

¹⁸ *Roczniki wielkopolskie*, dz. cyt.

¹⁹ Tamże, s. L.

²⁰ A. Gąsiorowski [rec.], *Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis i in., Warszawa 1962 (Monumenta Poloniae Historica, s.n., t. 6), „Studia Źródłoznawcze”, t. 11: 1966, s. 159–161.

co przy edycji *Roczników wielkopolskich*, stosując instrukcje opublikowane w pierwszym tomie »Studiów Źródloznawczych« w r. 1957²¹. Wbrew jednak wcześniejszym ustaleniom zabrakło we wstępie uwag na temat pisowni i form gramatycznych stosowanych przez pisarzy poszczególnych rękopisów. Nie wiadomo też, skąd się wzięła pisownia zastosowana w edycji, z którego rękopisu (*codex optimus*), gdyż aparat krytyczny, zgodnie z zasadami, nie odnotowuje odmianek grafii i ortografii. Można się domyślać, że piętnastowieczne rękopisy posiadają dość ujednoczoną pisownię bez specjalnych różnic między przekazami. W zamian za to pojawił się nieoczekiwanie (niespotykany raczej w wydaniach źródeł historycznych) podrozdział poświęcony filologicznej postaci dzieła – *Forma językowa i stylistyczna Kroniki*. Uczona przeanalizowała słownikową i stylistyczną warstwę językową i sformułowała nawet ciekawy postulat badawczy, by zająć się terminologią własną autora (rzecz trudna do przeprowadzenia wobec potrzeby wyodrębnienia „własnych” słów autora spośród przejętych ze źródeł wyrażań – dotąd niewykonana). Autorka edycji ciepło wyraziła się także o pracy Augusta Bielowskiego, który zebrał i skolonizował materiał rękopiśmienny, i uznała jego edycję za „znakomitą”. Czyżby zatem trudności, jakie w praktyce napotyka edytor średniowiecznych tekstów, spowodowały rewizję wcześniejszych surowych ocen?

Edycją opartą na jednym przekazie jest wydanie nekrologu ołbińskiego²². Tekst został więc udokumentowany, zgodnie z założeniami, wraz ze średniowiecznymi dodatkami i nowożytnymi dopiskami, aby ukazać funkcjonowanie oryginalnego tekstu, zmieniające się w czasie i przestrzeni. Ponieważ nekrolog pisany był rękami wielu pisarzy, nie można było ujednoczyć pisowni, różnice między nimi nie są zresztą istotne.

Założona we współpracy z Polską Akademią Umiejętności seria Monumenta Sacra Polonorum umożliwiła Brygidzie Kürbis wydawanie średniowiecznych tekstów o charakterze religijnym oraz zastosowanie wypracowanych przez siebie metod wydawniczych. Edytorka bowiem uzupełniała metody stosowane już w serii MPH o nowe, własne rozwiązania, nieuwjęte dotąd w obowiązujących instrukcjach wydawniczych.

W pierwszym tomie serii Uczona wydała z jednego przekazu rękopiśmiennego teksty zawarte w księdze liturgicznej, tak zwanym Kodeksie Matyldy z początku XI wieku²³. Cechy paleograficzne zabytku przedstawiono w szczegółowym opisie rękopisu. W transkrypcji zachowano większość cech pisowni i grafii oryginału, takich jak niewyróżnianie imion wielką literą (poza rozwiązaniem chrystogramem XPC). Zachowano więc grafem *u* w obu jego funkcjach, a nawet zaznaczono majuskułą skrócenia, choć je wszystkie konsekwentnie rozwiązano. W transkrypcji

²¹ *Kronika wielkopolska*, dz. cyt.

²² *Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*, dz. cyt.

²³ *Codex Mathildis. Liber officiorum cum foliis dedicationis. Kodeks Matyldy. Księga z kartami dedykacyjnymi*, oprac. i wyd. B. Kürbis z zespołem B. Bolz, B. Nadolski, D. Zydorek, Kraków 2000 (Monumenta Sacra Polonorum, t. 1).

uwzględniono także kropki, oznaczające w oryginale pauzy, których funkcję pełnią dziś przecinek i kropka. Koniec każdej linii tekstu zaznaczony jest w wydaniu pionową kreską, zakończenie zaś strony podwójną kreską. Nie zachowano, dla wygody czytelnika, łącznego pisania przyimków z wyrazami jak w oryginale, choć jest to świadectwo archaiczności pisowni. Także w zgodzie z praktyką stosowaną na przykład w *Corpus Christianorum* zaznaczono kursywą cytacje z Pisma Świętego, a na marginesach umieszczono ich lokalizacje. Wbrew zwyczajowi przyjętemu w edytorstwie tekstów literackich nawiasami kwadratowymi zaznaczono zarówno dopełnienia tekstu, jak i braki (upustki) w tekście. W sumie jednak edycja ta jest jednym z niewielu polskich wydań średniowiecznych tekstów tak dokładnie dokumentujących graficzną postać łacińskiej podstawy²⁴.

Z kolei wydanie *Modlitw Gertrudy* miało w zamierzeniu edytorstwa także „możliwie dokładnie przybliżyć czytelnikowi i przyszłemu badaczowi egzemplarz oryginału, a jednocześnie informować o przyjętych dawniej rozwiązaniach tekstu krytycznego”²⁵. Ponieważ edycja oparta była na jednym rękopiśmiennym przekazie, można było bardzo dokładnie udokumentować tekstową i ikonieczną postać przekazu. Zachowano więc w wydaniu grafikę oryginału, zachowano majuskułę, pojedyncze litery i tytuły, zaznaczono nawet, które litery i słowa pisane były złotem. Zamieszczono wiele reprodukcji, także wielobarwnych kart Psalterza. Na ich podstawie czytelnik może sobie wyrobić pogląd o wyglądzie modlitewnika wpisanego do starszego psalterza (*Psalterza Egberta*²⁶) oraz o budowie całego kodeksu.

Nieco inaczej przedstawia się tekst samych modlitw, które przygotowała do wydania już wcześniej Małgorzata H. Malewicz. W tej części książki nie poświęcono zasadom wydania niestety więcej miejsca. W poprzedzającej tekst dwuzdaniowej informacji (przedziwny minimalizm!) wskazano jedynie, że zachowano oryginalną grafikę „z większością jej niekonsekwencji”²⁷. Nie wyjaśniono jednak, jakie to są „niekonsekwencje”, ani jakie są właściwości oryginalnej pisowni. Tak więc w tym wydaniu nie udało się wykorzystać wszystkich doświadczeń wydawniczych i w całości wypełnić zaleceń sformułowanych w instrukcjach wydawniczych. Brak ręki Brygidy Kürbis w przygotowaniu edycji tekstu od razu stał się widoczny.

Kazania na różne dni postne były ostatnim przygotowanym przez nią tomem serii²⁸. We wstępie do wydania (s. 140) zamieszczono między innymi uwagi

²⁴ Przeciwnieństwo stanowi np. edycja *Pontyfikału Płockiego*. Tekst poddano modernizacji, doprowadzając do normy tzw. pisowni szkolnej. O wyglądzie oryginału można się dowiedzieć tylko z kilku kolorowych tablic, zob.: *Pontyfikał Płocki z XII wieku (Bayerische Staatsbibliothek München Clm 28938 Biblioteka seminarium Duchownego Płock Mspl. 29). Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Edycja tekstu*, oprac. i do druku przyg. A. Podleś, Płock 1986.

²⁵ *Liber precum Gertrudae...*, dz. cyt., zasady i metoda wydania: s. 97.

²⁶ Por.: *Psalterium Egberti: facsimile del ms. CXXXVI del Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friuli*, oprac. C. Barberi, Firenze 2000.

²⁷ *Liber precum Gertrudae...*, dz. cyt., s. 119.

²⁸ *Kazania na różne dni...*, dz. cyt.

o zasadach transkrypcji łacińskiego tekstu, a mianowicie o zachowaniu oryginalnej pisowni (na przykład niewyróżnianie imion własnych wielką literą). Rozwiązano milcząco wszystkie skróty. Zaznaczono słowa i zdania pisane majuskułą. Wprowadzono wyróżnienie kursywą, jak we wcześniejszych tomach, zidentyfikowanych cytatów z Pisma Świętego. Zmodyfikowano średniowieczną interpunkcję.

W miejsce podsumowania niech wolno nam będzie przytoczyć wypowiedź samej uczonej. Jej podejście do zadań edytora źródeł historycznych cechowała nie tylko wielka dbałość o udokumentowanie historycznej postaci tekstu, lecz także elastyczność w kształtowaniu i doborze metod, uzależnionych od charakteru wydawanego tekstu. Praktyka wydawnicza w Polsce jest uzależniona od tak wielu czynników, że – jak się okazuje – nie jest możliwe trzymanie się raz przyjętych niezmiennych zasad. Wydawca jest zmuszony wciąż do stosowania kompromisów, do poszukiwania najlepszych rozwiązań w ramach dostępnych możliwości. Owo poszukiwanie optymalnych metod przez Brygidę Kürbis wynikało również ze świadomości, iż dotychczasowe prace wydawnicze są niedoskonałe. Jej znamienne słowa, przytoczone przez Gerarda Labudę we wstępie do drugiego tomu jej *Prac wybranych*, świadczą o skromności i pokorze uczonej, która odnosiła się po latach do własnych prac z dystansem, ze świadomością własnych ograniczeń:

Niejedno rozwinęłoby się dzisiaj szerzej i poprawniej, a tu trzeba utrzymać wersję, jaka była osiągalna w określonym czasie i określonych możliwościach własnych. Narosły nowe poszukiwania i nowe odkrycia, wykoncypowane nowe tezy²⁹.

Jest to wypowiedź godna zapamiętania. Oznacza bowiem, że wysiłek edytora nie prowadzi do powstania edycji raz już skończonych, doskonałych, zamkniętych (*ne varietur*). Nie wszyscy jednak edytorzy mieli – tak jak Brygida Kürbis – tę odwagę przyznania się do własnych ograniczeń i niedoskonałości dzieł, które stworzyli. Upływa bowiem czas, powstają nowe opracowania, rodzą się nowe pytania, pojawiają się nieoczekiwane możliwości i wyzwania związane z nowymi technologiami, w końcu pojawia się konieczność rewizji dawniejszych poglądów, redefinicji celów i metod wydawniczych, w rezultacie rodzi się potrzeba ponownego wydania najważniejszych tekstów.

Bibliografia

- Budkowa Z., Friedbergerowa M., Kürbis B., *Instrukcja dla wydawnictw roczników polskich*, „*Studia Źródłoznawcze*”, t. 1: 1957, s. 182–184.
- Codex Mathildis. Liber officiorum cum foliis dedicationis. Kodeks Matyldy. Księga z kartami dedykacyjnymi*, oprac. i wyd. B. Kürbis z zespołem B. Bolz, B. Nadolski i D. Zydorek, Kraków 2000 (*Monumenta Sacra Polonorum*, t. 1).

²⁹ B. Kürbis, *Na progach historii. II. O świadectwach do dziejów kultury Polski średniowiecznej*, Poznań 2001, s. 7.

- Gąsiorowski A. [rec.], *Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, i in., Warszawa 1962 (Monumenta Poloniae Historica, s.n., t. 6), „Studia Źródłoznawcze”, t. 11: 1966, s. 159–161.
- Kazania na różne dni postne i inne teksty z kodeksu krakowskiego 140 (43)*, wyd. B. Kürbis, J. Wolny i D. Zydorek, oprac. B. Kürbis i M. Sobieraj, Kraków 2010 (Monumenta Sacra Polonorum, t. 4).
- Kodeks Matyldy. Księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi*, Kraków 2000 (Monumenta Sacra Polonorum, t. 1).
- Kronika wielkopolska*, wyd. i komentarzem opatrzyła B. Kürbis, Warszawa 1970 (Monumenta Poloniae Historica, s.n., t. 8).
- Krzyżaniakowa J., *Brygida Kürbis (11 IX 1921 – 5 XI 2001)*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 39: 2001, s. 1–6.
- Kürbis B., *Cztery eseje o źródłoznawstwie*, wstęp i dobór tekstów R. Witkowski, Poznań 2007.
- Kürbis B., *Epitafium Bolesława Chrobrego. Analiza literacka i historyczna*, „Roczniki Historyczne”, t. 55–56: 1989–1990, s. 95–132.
- Kürbis B., *Inskrypcja nagrobna w katedrze gnieźnieńskiej z początku XI wieku*, [w:] *Christianitas et cultura Europae. Księga Jubileuszowa prof. Jerzego Kłoczowskiego*, cz. 1, red. H. Gapski, Lublin 1998, s. 551–566.
- Kürbis B., *Metody źródłoznawcze wczoraj i dziś*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 24: 1979, s. 83–96 (przedruk w: B. Kürbis, *Cztery eseje o źródłoznawstwie*, wstęp i dobór tekstów R. Witkowski, Poznań 2007, s. 104–119).
- Kürbis B., *Na progach historii*, t. 2: *O świadectwach do dziejów kultury Polski średniowiecznej*, Poznań 2001.
- Kürbis B., *O założeniach i metodzie edycji historycznych i literackich*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, t. 9: 1973, s. 201–223 (przedruk w: B. Kürbis, *Cztery eseje o źródłoznawstwie*, wstęp i dobór tekstów R. Witkowski, Poznań 2007, s. 56–88).
- Kürbis B., *O źródłoznawczej interpretacji kodeksu średniowiecznego*, w: *Materiały biblioteczne z konferencji organizowanych w latach 1963–1968 przez Biuro Wydawnictw i Bibliotek PAN*, Wrocław 1971, s. 233–244 (przedruk w: B. Kürbis, *Cztery eseje o źródłoznawstwie*, wstęp i dobór tekstów R. Witkowski, Poznań 2007, s. 38–55).
- Kürbis B., *Osiągnięcia i postulaty w zakresie metodyki wydawania źródeł historycznych*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 53–87.
- Kürbis B., *Pierwsza praca o inskrypcji nagrobkowej w Gnieźnie. Odkrycie inskrypcji nagrobkowej w katedrze gnieźnieńskiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 6: 1960, nr 1, s. 557.
- Kürbis B. [rec.], *Polskie wierszowane legendy średniowieczne*, wyd. i oprac. S. Wierczyński i W. Kuraszkiewicz ze współudziałem A. Sławskiej, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962 (Biblioteka Pisarzy Polskich, seria A, nr 2), „Studia Źródłoznawcze”, t. 9: 1964, s. 176–177.
- Kürbis B., Labuda G., *Nowa seria Monumenta Poloniae Historica*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 209–218.
- Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario. Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. M.H. Malewicz i B. Kürbis, oprac. B. Kürbis przy współudziale D. Leśniewskiej i P. Stróżyka, Kraków 2002 (Monumenta Sacra Polnorum, t. 2).

- Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*, wyd. przyg. K. Maleczyński, tekst, wstęp i koment. uzupełnili B. Kürbis i R. Walczak, Warszawa 1971 (Monumenta Poloniae Historica, s.n., t. 9).
- Pontyfikał Płocki z XII wieku (Bayerische Staatsbibliothek München Clm 28938 Biblioteka seminarium Duchownego Płock Mspl. 29). Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Edycja tekstu*, oprac. i do druku przygot. A. Podleś, Płock 1986.
- Potthast A., *Bibliotheca historica medii aevi: Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500. Vollständiges Inhaltsverzeichnis zu 'Acta sanctorum' Boll.-Bouquet-Migne-Monum. Germ. hist.-Muratori-Rerum Britann. scriptores etc.; Anhang: Quellenkunde für die Geschichte der europäischen Staaten während des Mittelalters*, 2. verb. und verm. Aufl., Berlin 1896 i in. wyd.
- Psalterium Egberti: facsimile del ms. CXXXVI del Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friuli*, oprac. C. Barberi, Firenze 2000.
- Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, G. Labuda, J. Luciński i R. Walczak, Warszawa 1962 (Monumenta Poloniae Historica, s.n., t. 6).
- Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001.
- Skibiński E., *Projekt źródłoznawstwa według Brygidy Kürbis*, „Historia Slavorum Occidentis”, t. 1(2): 2012, s. 11–21.
- Witkowski R., *Brygida Kürbis (1921–2001)*, w: B. Kürbis, *Cztery eseje o źródłoznawstwie*, wstęp i dobór tekstów R. Witkowski, Poznań 2007, s. 9–35.
- Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 182–184.

Editorial method by Brygida Kürbis

Abstract

Brygida Kürbis, a medievalist from Poznań, who died in 2001, thanks to her publications, contributed a lot to increasing the importance of both editing medieval chronicles and source studies, which are auxiliary sciences of history. The author deliberately modified the postulated rules and principles of publishing written sources in editorial practice, depending on the type of released texts and publishing capabilities, changing over time.

Słowa kluczowe: Brygida Kürbis, edytorstwo naukowe, zasady wydawnicze źródeł pisanych, nauki pomocnicze historii

Key words: Brygida Kürbis, scientific editing, editorial rules of written sources, auxiliary sciences of history